

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

СИТНЯКІВСЬКА СВІТЛАНА МИХАЙЛІВНА

УДК 37.013.42:81'246.2

**ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ
СФЕРИ НА БІЛІНГВАЛЬНІЙ ОСНОВІ В УНІВЕРСИТЕТАХ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Житомир – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Сейко Наталія Андріївна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
проректор з наукової і міжнародної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Харченко Сергій Якович,
ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”,
завідувач кафедри соціальної педагогіки,
м. Старобільськ;

доктор педагогічних наук, професор
Васянович Григорій Петрович,
Львівський державний університет безпеки
життєдіяльності,
професор кафедри гуманітарних дисциплін та
соціальної роботи;

доктор педагогічних наук, професор
Лобода Світлана Миколаївна,
Національний авіаційний університет,
завідувач кафедри комп’ютерних
мультимедійних технологій, м. Київ.

Захист дисертації відбудеться 25 червня 2019 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті http://zu.edu.ua/avto_ped.html та в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40).

Автореферат розіслано 24 травня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Останнє десятиліття характеризується стрімкими трансформаціями в системі освіти, зокрема щодо підготовки сучасних фахівців України. Європейський інтеграційний вектор зовнішньополітичної діяльності країни зумовлює необхідність подальшого всебічного, ґрунтовного соціального, освітнього та наукового розвитку громадян держави. Підтвердженням цього є приєднання України до рішень Сорбонської (Париж, 1998), Болонської (Болонья, 1999) та Декларації про вищу освіту для ХХІ століття (1998), а також Рекомендацій Ради міністрів Європейського Союзу "Про сучасні мови" (1998) та Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (2001), що проголосили створення єдиного полімовного європейського освітнього простору, в якому національні ідентичності можуть взаємодіяти та зміцнюватися на користь держав Європи, їх студентів та громадян загалом. У межах цих документів Європейською Комісією визначено головні напрями дій держав щодо мовної освіти (Брюссель, 2002), підтримані і нашою країною, а саме: поширення практики вивчення мов упродовж усього життя, підвищення рівня ефективності мовної освіти та забезпечення сприятливих умов для вивчення фахової іноземної мови.

Ключові ідеї щодо полілінгвальної підготовки фахівців, які дозволяють окреслити змістові орієнтири та процесуальні парадигми професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, базуються на положеннях законів України "Про освіту" (2017), "Про вищу освіту" (2014), Концепції розвитку освіти України на період 2015 – 2025 рр. (2014), Указу Президента України "Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року" (2013) та ін.

Провідні характеристики сучасного світу в умовах глобалізації, інтенсивної інформатизації, динамічності змін спричинили необхідність формування компетентної особистості, здатної до якісного і повноцінного виконання професійних обов'язків. У зв'язку з цим вітчизняною науково-педагогічною спільнотою розробляються концепції щодо оновлення освітньої структури, технологій підготовки фахівців, одним із варіантів якої може розглядатися професійна підготовка майбутніх фахівців на білінгвальній основі (тобто викладання студентам фахових дисциплін частково або повністю іноземною мовою), оскільки такий процес передбачає посилення професійної компетентності випускників за відповідною спеціальністю.

Це зумовлено тим, що іноземна мова в контексті полікультуризації, трудової міграції, необхідності обміну професійним досвідом набула статусу професійно-важливого політичного, соціального, економічного комунікативного компонента освіти. Мовна компетентність забезпечує

функціонування механізмів порозуміння між представниками світової спільноти в аспектах обміну досвідом, співпраці та розвитку відносин у контексті полілінгвальної професійної колаборації. Причини такого явища визначаються: інтенсивним розвитком міжнародних зв'язків України з країнами Європейського Союзу, діяльністю українських і зарубіжних партнерів й організацій у різних сферах; розширенням співробітництва освітніх закладів; розробкою програм, проектів із освітнього та професійного обміну; активізацією участі вітчизняних фахівців у міжнародних проектах; потребами ринку праці у фахівцях, які володіють іноземною мовою; можливостями та необхідністю вивчення й обміну досвідом у професійній сфері фахівців різних галузей діяльності.

Зазначене актуалізує потребу у фахівцях соціальної сфери, спроможних послуговуватися двома мовами у професійній діяльності для надання фахової допомоги полілінгвальним клієнтам, обміну професійним досвідом, участі у міжнародних проектах, забезпечення студентської мобільності та дослідницької діяльності, доступу та можливості обміну необхідною інформацією в межах світової спільноти фахівців соціальної сфери. Сучасна європейська мовна політика України також орієнтує майбутніх фахівців соціальної сфери на багатомовність, що визначається на світовому рівні як надійна інвестиція в умовах ринкової економіки та полікультурності сучасного світу.

Упровадження білінгвального навчання у ЗВО України, попри очевидну його актуальність, характеризується серйозними проблемами: відсутністю належного системного методичного забезпечення, браком навчального часу, використанням переважно традиційних методів навчання та не завжди коректним усвідомленням його цілей і змісту, недостатністю спеціально підготовлених викладачів.

Зазначене актуалізує проблему професійного становлення молодого фахівця соціальної сфери, здатного до швидкої професійної адаптації в сучасному мінливому полікультурному середовищі та вимагає обґрунтування відповідних теоретичних та методичних засад професійної підготовки на білінгвальній основі з урахуванням новітніх тенденцій сучасної педагогіки.

Провідні положення проблеми дослідження викладено в науковому доробку представників різних галузей науки, а саме: філософії освіти (В. Андрущенко, В. Кремень, І. Зязюн, Н. Ничкало, С. Клепка та ін.); соціології (В. Астахова, Ф. Кумбас, А. Лігоцький, Т. Топчій та ін.); професійної підготовки фахівців, у тому числі соціальної сфери (О. Антонова, Р. Вайнола, С. Вітвицька, О. Дубасенюк, С. Лобода, Н. Ничкало, Н. Сейко, С. Сисоєва, О. Сухомлинська, С. Харченко та ін.); культури фахової мови, комунікативної лінгвістики та міжкультурної комунікації (Ф. Бацевич, М. Кочерган,

О. Селіванова та ін.).

Загальні теоретичні основи білінгвізму вивчалися Б. Беардсмором, Є. Верещагіним, О. Гарсія, В. Маккеєм, Дж. Каммінсом, Д. Койлом, Я. Радевичем-Винницьким, Н. Хорнбергом, І. Турманом. Лінгвістичний аспект цієї проблеми висвітлений у працях Л. Блумфілда, У. Вайнрайха, соціолінгвістичний – В. Бондалєтова, У. Вайнрайха, Р. Месрі, С. Ромейн, психологічний – М. Імедадзе, Е. Піла, соціологічний – В. Стюарта, культурологічний – В. Кольєра, М. Комса, С. Овандо, методичний – О. Гарсія, К. Бейкера, Д. Мона та ін.

Значний внесок у розробку проблеми білінгвальної освіти з культурологічної точки зору здійснено вченими пострадянських країн в аспектах: теоретичного осмислення педагогічних засад білінгвізму як міждисциплінарного феномена (М. Певзнер, А. Ширін); концептуального обґрунтування інтегративної моделі білінгвальної освіти в сучасній загальноосвітній школі (Л. Плієва, Н. Сорочкін, Ю. Кодочігова та ін.); розробки теоретичних основ білінгвальних освітніх програм у вищій школі як засобу полікультурної освіти студентів (Г. Александрова, І. Алексащенко, Н. Кузнєцова, М. Певзнер, О. Орлов, І. Дмитрієва, С. Шубін, Н. Шайдарова).

Попри накопичення значного досвіду вирішення проблеми професійної підготовки на білінгвальній основі доцільним є її розгляд у площині цілісного наукового уявлення, що передбачає подолання певної фрагментарності і забезпечення системного наукового аналізу й узагальнення вітчизняного досвіду білінгвального навчання засобами рідної (української) та іноземної мов у закладах вищої освіти.

Аналіз досліджуваного феномену у сфері підготовки фахівців потребує також розробки методологічних, теоретичних та технологічних основ білінгвального вивчення фахових дисциплін.

Також існує низка *суперечностей теоретичного та методичного* характеру, а саме між:

- соціальною потребою у білінгвальних фахівцях соціальної сфери, здатних надавати допомогу і підтримку полілінгвальним клієнтам, та усталеною практикою їх підготовки в одномовному режимі;

- традиційною практикою навчання рідною мовою у закладах вищої освіти України і необхідністю розвитку навчального білінгвізму як засобу реалізації полікультурного виховання та інструменту інтеграції вітчизняної освітньої системи в міжнародний освітній простір;

- доцільністю підготовки майбутніх фахівців на білінгвальній основі, спроможних долучатися до міжнародних здобутків у цій сфері, брати участь у міжнародних проектах, грантах тощо, та відсутністю цілісної педагогічної

системи, моделі та технології, спрямованих на досягнення успішної адаптації студентів до вивчення фахових дисциплін білінгвальним способом;

- прагненням студентів до ефективної професійної підготовки та недостатньою розробленістю теоретико-методологічних основ білінгвального навчання у вітчизняних закладах вищої освіти, науково-методичного забезпечення цього процесу.

Отже, необхідність розв'язання означених суперечностей, об'єктивна потреба та соціальна значущість окресленої проблеми, а також її недостатня теоретична і практична розробленість зумовили вибір теми дослідження: **"Теорія і методика підготовки фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в університетах"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка "Професійна підготовка майбутніх фахівців в умовах ступеневої освіти" (державний реєстраційний номер 0110U002274). Тему затверджено вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 8 від 27. 03. 2015 р.) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 6 від 29. 09. 2015 р.).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад, розробці й апробації моделі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

- 1) охарактеризувати методологічні засади білінгвальної професійної підготовки фахівців у педагогічній теорії та практиці діяльності вищої школи;
- 2) визначити сутність, структуру, критерії та показники сформованості білінгвальної професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери;
- 3) обґрунтувати теоретичні засади досліджуваної професійної підготовки;
- 4) розробити модель та спроектувати зміст, форми та методи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі;
- 5) обґрунтувати методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у визначеному напрямі;
- 6) розробити відповідне навчально-методичне забезпечення;
- 7) експериментально перевірити ефективність моделі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в умовах університету за допомогою поетапної методики.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в університетах.

Предмет дослідження – модель професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі та методика її реалізації.

Провідна ідея дослідження. Підготовка фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі є складовою цілісної освітньої системи підготовки майбутніх фахівців, яка включає мету, завдання, методологічні підходи, принципи, компоненти, умови та результат, що розширює спектр професійної мобільності. Необхідність створення спеціальної авторської моделі передбачає врахування як закономірностей формування компетентностей соціально-педагогічного характеру, так і особливостей навчання іноземним мовам, розвитку здібностей та професійних якостей майбутніх фахівців соціальної сфери.

Їхня підготовка до роботи у полікультурному професійному середовищі має здійснюватися шляхом інтеграції системного, компетентнісного, особистісно-діяльнісного, технологічного, соціокультурного підходів, які у своїй єдності та взаємозв'язку визначають методологічні засади дослідження.

Концепція дослідження. Науковий інтерес до окресленої проблеми зумовлений її актуальністю в сучасній освітній системі, вимогами до підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери як компетентних, висококваліфікованих професіоналів, здатних здійснювати свою фахову діяльність в умовах динамічності соціальних інституцій, зорієнтованих на особистісний та професійний саморозвиток з урахуванням особливостей функціонування полікультурних соціальних систем, а також адаптаційних можливостей особистості.

Мета та завдання роботи, необхідність обґрунтування її науково-теоретичних засад, урахування особливостей процесу професійної підготовки на білінгвальній основі передбачають теоретичний розгляд проблеми на трьох рівнях наукового пошуку: *загальнонауковому* (системний підхід), *науково-градієнтному* (особистісно-діяльнісний, компетентнісний, соціокультурний, технологічний підходи), *лінгвістичному* (кредитно-блоковий, тематичний, лексико-термінологічний підходи). Реалізація кожного з них знаходить відображення в методиці впровадження моделі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі.

Загальнонауковий концепт характеризується ключовим науковим підходом – системним, що уможливорює аналіз професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі з точки зору цілісності, визначення етапів досліджуваного процесу та розкриття механізмів їх зв'язків. Навчання на білінгвальній основі розглядається як необхідна умова

ефективної професійної підготовки компетентного, конкурентоспроможного фахівця, що здійснюється у декілька етапів у процесі повного циклу здобуття вищої освіти (на бакалаврському та магістерському рівнях), визначається специфічною метою, змістом, формами та методами її реалізації, характеризується логічними взаємозв'язками та неперервністю.

Науково-градієнтний концепт відображає взаємодію та взаємозв'язок наукових підходів, векторно спрямованих на формування білінгвальної професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, та ґрунтується на аналізі концептуальних положень, ідей, основних категорій, понять, дефініцій, а також забезпечує розуміння сутності досліджуваного феномена та його характеристик. Зазначене передбачає: науковий опис фактів і явищ, їх аналіз, узагальнення, синтез; розкриття основних підходів до розробки теоретичних і методичних основ професійної підготовки на білінгвальній основі, інноваційних стратегій розвитку професійної освіти, що ґрунтуються на взаємозв'язку теорії і практики.

Особистісно-діяльнісний підхід характеризується: створенням умов для активної позиції студента, відбором способів активізації навчально-пізнавальної діяльності на кожному етапі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі; розвитком і саморозвитком особистості на основі її професійної орієнтованості; виявленням особистісних якостей, суб'єктного досвіду життєдіяльності, що дозволяє створити ситуацію вибору відповідно до комунікативних, лінгвістичних можливостей студента в умовах білінгвального навчання.

Компетентнісний підхід реалізується в професіоналізмі фахівця, його досвіді, освіченості, рівні творчості, а також відображає здатність до самоосвіти й самовдосконалення та самостійного вирішення важливих завдань. Результатом такої підготовки є забезпечення розвитку білінгвальної професійної комунікативної компетентності фахівця, здатного успішно реалізуватися в професійній діяльності.

Технологічний підхід забезпечується спеціально розробленою авторською моделлю, спрямованою на досягнення визначеної мети шляхом послідовного виконання студентами під керівництвом викладача певних навчальних дій. Модель професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі має чіткі процесуальні характеристики, дотримання яких забезпечує досягнення запланованого результату.

Сутність *соціокультурного* підходу полягає в розгляді педагогічного феномену у двох аспектах (соціальному і культурному), що забезпечує врахування взаємозв'язку суспільства з культурними надбаннями цінностей і норм. Студент, як особистість, розглядається як носій таких цінностей, норм,

представником певної культури, знаходиться в системі суспільних відносин, складовою яких є його професійна діяльність.

Лінгвістичний концепт стосується мовних проблем, які виникають у студентів в умовах професійної підготовки на білінгвальній основі, пов'язаних із засвоєнням понятійно-термінологічного апарату фахової дисципліни. Цей концепт сприяє вибору педагогічних підходів для узгодження потенційних можливостей майбутнього фахівця з наповненням та структуруванням навчального матеріалу, що забезпечує ефективність його професійного розвитку. До підходів, які забезпечують ефективне структурування змісту дисципліни в сукупності найпростіших навчальних елементів, відносимо *кредитно-блоковий, тематичний і лексико-термінологічний*.

Кредитно-блоковий підхід дає можливість структурувати зміст дисципліни на основі аналізу її понятійно-термінологічного апарату, що призводить до виділення групи фундаментальних понять (блоків), системне засвоєння яких сприяє розвитку білінгвальної професійної комунікативної компетентності у межах вивчення фахових дисциплін. Динамічність, у свою чергу, забезпечується трансформацією наповнення змістових блоків з урахуванням зміни дидактичної мети.

Тематичний підхід уможлиблює представлення понятійно-термінологічного апарату відповідної теми у вигляді окремих описових блоків, що передбачає тлумачення спеціальних термінів двома мовами. Взаємозв'язок кредитно-блокового та тематичного підходів в умовах білінгвального навчання забезпечується відповідністю описових блоків певному кредиту (темі), що уможлиблює засвоєння ключових термінів, понять, визначень, систематизацію, прискорення та полегшення засвоєння матеріалу і, як результат, формування білінгвальної професійної комунікативної компетентності у визначеній предметній сфері.

Сутність лексико-термінологічного підходу полягає у класифікації, структуризації та термінологізації категорійної бази рідної та іноземної (англійської) мов, виділенні термінів і понять, які мають транснаціональний зміст.

Провідна ідея та зазначені концептуальні положення покладено в основу формулювання загальної та часткових гіпотез дослідження.

Загальна гіпотеза дослідження ґрунтується на тому, що розробка та впровадження авторської моделі за допомогою спеціально розробленого навчально-методичного забезпечення сприятиме як зростанню професійної, так і розвитку білінгвальної професійної комунікативної компетентності, що передбачає підвищення мотивації майбутнього фахівця до кар'єрного зростання.

Загальна гіпотеза конкретизована у низці часткових припущень, що якісна професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі можлива за умов:

- урахування зарубіжного та вітчизняного досвіду такої діяльності;
- розробки та впровадження в освітній процес авторської моделі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі;
- удосконалення змісту, форм та методів професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на основі реалізації принципів наступності та професійної спрямованості;
- підвищення рівня репрезентаційних та адаптаційних професійних можливостей майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки на білінгвальній основі;
- розробки відповідного навчально-методичного забезпечення.

Для розв'язання поставлених завдань на різних етапах наукового пошуку і перевірки гіпотези було використано комплекс **методів дослідження**:

- *теоретичних – аналізу та синтезу* наукової літератури філософського, психолого-педагогічного, лінгвістичного характеру, нормативних та інструктивно-методичних документів, інтернет-ресурсів, авторефератів, дисертацій з проблеми дослідження з метою з'ясування стану досліджуваної проблеми, визначення методологічних підходів, педагогічних умов та технологій підготовки майбутніх фахівців на білінгвальній основі; вивчення та *узагальнення* практики діяльності закладів вищої освіти в межах досліджуваної проблеми; *індукції, дедукції* для формування понятійно-термінологічного апарату і концептуальних засад дослідження; *порівняльного аналізу* для з'ясування сучасного стану професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери; *ретроспективного аналізу* вітчизняного та зарубіжного педагогічного досвіду для окреслення тенденцій професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі; *моделювання, проектування і класифікації*, що дало змогу виокремити основні компоненти білінгвальної професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, розробити модель професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі, визначити критерії та показники сформованості білінгвальної професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери;

емпіричних – діагностичні (анкетування, тестування, бесіда, інтерв'ювання, вивчення документів і продуктів діяльності студентів) для діагностики рівня сформованості білінгвальної професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери; вивчення й узагальнення педагогічного

досвіду з метою вивчення результатів навчальної діяльності студентів; педагогічний експеримент (пілотне опитування, констатувальний та формувальний етапи) з якісним та кількісним аналізом результатів для перевірки ефективності авторської моделі;

математичної статистики – для кількісного та якісного аналізу результатів експериментального дослідження, перевірки їх об'єктивності та валідності: метод перевірки гіпотез за критерієм χ^2 Пірсона, порівняльні методи, ранжування, багатомірний дисперсійний аналіз, параметричні та непараметричні методи порівняння експериментальних даних з використанням програмного забезпечення SPSS Statistics (версія 17.0), Microsoft Excel;

графічних – для наочного ілюстрування, інтерпретації та порівняння результатів експериментальної роботи в графічних зображеннях і таблицях.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота була проведена в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Київському університеті імені Бориса Грінченка, Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка, Уманському державному педагогічному університеті та Рівненському державному гуманітарному університеті. Усього на різних етапах експерименту в дослідженні брали участь 1094 особи.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що:

вперше на міждисциплінарному рівні обґрунтовано теоретико-методологічні засади та принципи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі як цілісної освітньої системи (принципи професійно-діяльнісної спрямованості, особистісної орієнтованості, проблемності навчання, особистісної продуктивності навчальної діяльності, навчальної взаємодії, новизни, полікультурності, комунікативності, мовленнєво-мислительної активності, комунікативної функціональності та ситуативності, семантизації інформації, раціональності та оптимальності, використання іноземної мови як засобу пізнання, міжпредметних зв'язків, спрямованості білінгвального навчання на оволодіння навчальними дисциплінами циклу професійної та практичної підготовки, суб'єктного професіоналізму); на основі аналізу інтегративних зв'язків між компонентами іншомовної комунікативної та професійної комунікативної компетентностей запропоновано авторське визначення поняття білінгвальної професійної комунікативної компетентності як здатності особи ефективно виконувати професійні обов'язки з можливістю реалізації функцій комунікації, документоведення, наукової діяльності, професійного саморозвитку та

самовдосконалення як рідною, так і іноземною мовами; теоретично обґрунтовано концепцію та розроблено структурно-функціональну модель професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі, яка охоплює *цільовий* (мета, завдання професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі), *концептуальний* (принципи, методологічні підходи), *мотиваційний* (мотивація до навчання), *змістовий* (зміст професійної підготовки на білінгвальній основі), *діяльнісно-технологічний* (форми, методи, засоби, прийоми, технології навчання на білінгвальній основі), *результативно-коригуючий* (критерії, рівні сформованості білінгвальної професійної комунікативної компетентності) конструкти; визначено критерії, показники та охарактеризовано рівні сформованості білінгвальної професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери: адаптаційний (низький), адитивний (середній), рівноправний (достатній) та творчий (високий); розроблено методичку реалізації моделі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі, яка передбачає впровадження в чотири етапи (дубляційний, доповнюючий, паритетний, формувально-збагачувальний);

удосконалено змістове наповнення процесу професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери; уточнено сутність понять "білінгвальне навчання", "предметно-орієнтований білінгвізм" та "білінгвальна освіта", форми і методи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах університету;

подальшого розвитку набули теорія та практика реалізації компетентнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі.

Практичне значення дослідження полягає в його спрямованості на підвищення ефективності підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в Україні. Результати проведеного дослідження, теоретичні висновки і практичні рекомендації доцільно використовувати в діяльності кафедр, факультетів, які здійснюють підготовку фахівців соціальної сфери, застосовуються для науково обґрунтованих організаційних і змістових рішень з реалізації ефективних технологій підготовки фахівців у вітчизняній системі вищої освіти, розробки та апробації спеціальних (профільних) навчальних курсів для студентів закладів вищої освіти на білінгвальній основі. Практичне значення дослідження полягає також у впровадженні комплексного методичного інструментарію професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі, а саме: тлумачного білінгвального словника для студентів спеціальності "Соціальна робота", білінгвальних навчально-методичних посібників "Соціально-

педагогічна профілактика делінквентної поведінки" та "Соціальний супровід сім'ї", білінгвальних навчально-методичних посібників "Актуальні проблеми соціальної педагогіки" (з грифом МОН України) та "Актуальні проблеми соціальної роботи" (у співавторстві з Н. Сейко) для студентів бакалаврського та магістерського рівнів вищої освіти.

Основні положення, результати та висновки проведеного дослідження можуть бути використані: при розробці стандартів фахової підготовки фахівців соціальної сфери, методичних матеріалів, що забезпечують реалізацію Болонської конвенції; при проведенні занять у закладах вищої освіти у процесі підготовки студентів спеціальності "Соціальна робота"; у процесі дистанційного навчання соціально-педагогічних кадрів та в системі післядипломної педагогічної освіти; для оцінювання рівня професійної компетентності фахівців соціальної сфери під час атестації.

Упровадження результатів дослідження здійснено в освітній процес: Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (довідка про впровадження № 5 від 17. 12. 2018 р.); Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 1569 від 21. 11. 2018 р.); Комунального закладу "Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти" Житомирської обласної ради (довідка № 01-64 від 15. 02. 2019 р.); Державного закладу "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка" (довідка № 1/144 від 12. 02. 2019 р.); Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 54 від 07. 02. 2019 р.); Академії "Ігнатіанум", факультету педагогіки, м. Краків, Республіка Польща (підтвердження міжнародного відділу Академії "Ігнатіанум" від 17. 05. 2018 р.).

Особистий внесок здобувача. У науковій праці "Особливості впровадження білінгвального навчання у технічних навчальних закладах України", опублікованій у співавторстві з М. Хливнюком, автором обґрунтовано актуальність, дидактичний потенціал, можливості впровадження білінгвальної технології навчання у технічних навчальних закладах України (0,25 д. а.). У білінгвальних навчально-методичних посібниках "Актуальні проблеми соціальної педагогіки / Topical Issues of Social Pedagogics" (2 видання), опублікованих у співавторстві з Н. Сейко, дисертантом підготовлено розділи посібника іноземною мовою (анотації до лекцій, теоретичні питання та професійно-орієнтовані завдання, тести, а також граматичний довідник англійської мови, словник-розмовник науковця та словник фахових термінів) (5 д. а.; 5 д. а.). У білінгвальних словниках "Понятійно-термінологічний білінгвальний словник: соціальна педагогіка / Terminology Bilingual Dictionary", "Понятійно-термінологічний білінгвальний

словник: соціальна сфера / Terminology Bilingual Dictionary" (3 видання), опублікованих у співавторстві з автором-укладачем І. Літягою, авторськими є розділи словника іноземною мовою (відповідно: 5 д. а.; 5,5 д. а. та 6 д. а).

Апробація результатів дисертаційної роботи здійснювалася на науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема, *міжнародних*: "Військова освіта і наука: сьогоднішня та майбутня" (Київ, 2011, заочна), "Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства" (Суми, 2012, заочна), "Використання педагогічних технологій у практиці роботи сучасної школи" (Переяслав-Хмельницький, 2012, заочна), "Управління якістю підготовки фахівців" (Одеса, 2013, заочна), "Наука и образование в современном мире" (Караганда, Казахстан, 2013, заочна), "Інформаційні технології в освіті, науці і техніці" (Черкаси, 2014, заочна), "Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін" (Суми, 2015, очна), "Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад" (Київ, 2016, заочна), "Вчені. Заслужені, недооцінені, забуті" (Краків, республіка Польща, 2017, очна), "Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології" (Київ, 2018, очна), "Сучасні міжнародні економічні виклики: драйвери успіху та виклики розвитку" (Дніпро, 2018, очна), "Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку" (Бердянськ, 2018, заочна), "Ольвійський форум – 2018 : стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі" (Миколаїв, 2018, очна), "Українсько-польські психолого-педагогічні дослідження в синхронії та діахронії" (Житомир, 2018, очна), "Інтелектуальна економіка в умовах суспільних трансформацій" (Житомир, 2018, очна), "Децентралізація влади, проведення реформ в Україні. Сучасний стан та проблеми підготовки кадрів для об'єднаних територіальних громад" (Рівне, 2018, заочна), "Імперативи розвитку громадянського суспільства у забезпеченні національної конкурентоспроможності" (Батумі, Грузія, 2018, заочна);

всукраїнських: "Система військової освіти України: досвід, сьогоднішня та перспективи розвитку" (Житомир, 2013, очна), "Особистісне зростання: теорія і практика" (Житомир, 2014, очна), "Проблеми створення, розвитку та застосування високотехнологічних систем спеціального призначення" (Житомир, 2014, заочна), "Теорія та практика створення, розвитку та застосування високотехнологічних систем спеціального призначення з урахуванням досвіду антитерористичної операції" (Житомир, 2018, заочна), "Особистісне зростання: теорія і практика" (Житомир, 2018, заочна);

міжсвузівських: "Економіка та управління: аналіз, тенденції та перспективи розвитку" (Житомир, 2014, заочна), "Модернізація українського суспільства в

умовах євроінтеграції" (Житомир, 2016, заочна), "Освіта ХХІ століття: проблеми гуманізації, гуманітаризації та патріотизму в контексті євроінтеграційних процесів" (Житомир, 2018, заочна), фестиваль освітнього лідерства "Clever" (Київ, 2018, очна).

Результати дослідження апробовано у ході участі у міжнародному проекті "Інноваційний університет та лідерство. Фаза ІІІ: інновації та відносини з оточенням" (Варшавський університет, Ягеллонський університет, Республіка Польща, 2017-2018), а також у вигляді спецкурсу були презентовані студентам Академії "Ігнатіанум" (Краків, республіка Польща, 2018).

Висновки дисертаційної роботи доповідалися на засіданнях вченої ради, кафедри соціальних технологій, міжкафедральних семінарах та науково-методичних семінарах кафедри педагогіки (2017-2019 рр.) у Житомирському державному університеті імені Івана Франка.

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дисертації опубліковано у 57 працях, із них – 21 стаття у провідних наукових фахових виданнях України (1 у співавторстві), 5 статей у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 22 публікації у збірниках матеріалів конференцій і наукових праць, 7 видань методично-довідкового характеру (1 навчально-методичний посібник під грифом МОН України), 2 монографії (колективна та персональна).

Кандидатську дисертацію на тему "Ремісничча освіта в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ століття)" за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки захищено в Житомирському державному університеті імені Івана Франка у 2010 році, її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (597 позицій, із них 106 іноземними мовами), 60 додатків. Загальний обсяг дисертації – 673 сторінки, з яких 423 – основного тексту. У роботі міститься 7 таблиць та 54 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність наукового пошуку, доцільність розроблення проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, методологічні й теоретичні основи, методи дослідження, розкрито його наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів, подано відомості про їх апробацію та впровадження в практику діяльності закладів вищої освіти.

У *першому розділі* – "**Професійна підготовка фахівців на білінгвальній основі як проблема теорії і методики професійної освіти**" – представлено

результати аналізу методологічних засад професійної підготовки фахівців на білінгвальній основі у педагогічній теорії та практиці діяльності вищої школи, проаналізовано концепт білінгвізму у категоріальному полі теорії та методики професійної освіти, розглянуто становлення і розвиток професійної підготовки фахівців на білінгвальній основі в Україні та за кордоном.

З'ясовано, що теоретико-методологічний базис підготовки фахівців на білінгвальній основі визначається спеціально розробленою педагогічною системою з постановкою цілей, завдань, реалізацією педагогічних підходів і принципів, проектуванням відповідного змісту, форм і методів. Доведено, що метою такої підготовки є формування відповідної білінгвальної професійної комунікативної компетентності.

Виокремлено методологічні підходи, які є найбільш ефективними в умовах розвитку білінгвальної професійної комунікативної компетентності, а саме: загальнонауковий (системний), науково-градієнтні (компетентнісний, особистісно-діяльнісний, соціокультурний, технологічний) та лінгвістичні (кредитно-блоковий, тематичний, лексико-термінологічний).

Проаналізовано концепт білінгвізму в категоріальному полі теорії та методики професійної освіти; визначено сутність понять "предметно-орієнтований (навчальний) білінгвізм", "білінгвальне навчання" та "білінгвальна освіта". *Предметно-орієнтований (навчальний) білінгвізм* передбачає організацію навчання, за якої доцільним є використання більш як однієї мови для викладання дисциплін циклу професійної та практичної підготовки в умовах навчання студентів у ЗВО. *Білінгвальне навчання* у сфері вищої фахової освіти окреслено як взаємопов'язану діяльність викладача і студентів у процесі вивчення дисциплін циклу професійної та практичної підготовки засобами рідної та іноземної мов, у результаті якої досягається певний рівень компетентностей, що забезпечує як глибоке засвоєння предметного змісту дисциплін цього циклу, так і відповідний рівень володіння іноземною мовою. *Білінгвальна освіта* в системі підготовки фахівців у ЗВО – це процес і результат професійної підготовки, за яких іноземна мова слугує засобом навчання, що, у свою чергу, розглядається у вигляді, так званих, "білінгвальних освітніх програм", в яких як рідна, так й іноземна мова використовуються в якості інструмента освіти та самоосвіти у ході вивчення дисциплін з акцентуванням уваги на полілінгвальному аспекті змісту, що забезпечує міжкультурну співпрацю у різних сферах діяльності.

Зазначено, що білінгвальне навчання у вітчизняній освітній сфері реалізується через штучний білінгвізм (формується як наслідок активного і свідомого впливу на його становлення поза основної маси носіїв мови, що

вивчається) субординативного типу (студент вільно володіє лише однією рідною мовою, яка підпорядковує в його свідомості іншу, іноземну мову).

На основі аналізу типів і видів моделей білінгвального навчання, що відображають співвідношення рідної та іноземної мов, виокремлено найбільш прийнятні для вітчизняної системи вищої освіти моделі – дублюючу, адитивну, паритетну і розвивальну (витісняючу), які передбачають поступовий перехід від більш простих моделей, що тяжіють до використання рідної мови, до більш складних, які майже виключають використання рідної мови.

У другому розділі – "Теоретичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в умовах університету" – окреслено специфіку підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у вітчизняній вищій школі, виокремлено її головні принципи, охарактеризовано сутність, структуру та визначено критерії та показники сформованості білінгвальної професійної комунікативної компетентності, а також здійснено аналіз сучасних моделей та змісту професійної підготовки фахівців соціальної сфери.

З'ясовано, що специфіка підготовки фахівців соціальної сфери полягає в урахуванні широкого кола функцій професійної діяльності, взаємодії з великою кількістю різних джерел інформації, що вимагає володіння не лише фаховими знаннями, а й уміннями спілкуватися, надавати й отримувати інформацію кількома мовами. Зазначено про доцільність їх участі в соціальних проектах, у ході співробітництва із зарубіжними країнами, де соціальна служба допомоги є більш розвиненою та досконалою, що надає унікальну можливість урахувати міжнародний досвід.

У ході наукового аналізу виокремлено головні принципи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в умовах університету: *загальнодидактичні* (професійно-діяльнісної спрямованості, особистісної орієнтації, проблемності навчання, особистісної продуктивності, навчальної взаємодії, новизни); *лінгвістичні* (полікультурності, комунікативності, мовленнєво-мислительної активності, комунікативної функціональності та ситуативності); *специфічні* (семантизації інформації, раціональності та оптимальності, використання іноземної мови як засобу пізнання, міжпредметних зв'язків, спрямованості білінгвального навчання на оволодіння навчальними дисциплінами циклу професійної та практичної підготовки, суб'єктного професіоналізму).

Білінгвальну професійну комунікативну компетентність визначено в межах дослідження як здатність особи ефективно виконувати професійні обов'язки з можливістю реалізації функцій комунікації, документоведення, наукової діяльності, професійного саморозвитку та самовдосконалення як

рідною, так й іноземною мовами. Обґрунтовано основні компоненти білінгвальної професійної комунікативної компетентності майбутнього фахівця соціальної сфери (особистісно-мотиваційний, когнітивно-операційний, професійно-комунікативний та оцінно-рефлексивний) та рівні їх сформованості (адаптаційний (низький), адитивний (середній), рівноправний (достатній), творчий (високий)).

Виокремлено чинники, що визначають потребу професійної підготовки кадрів для соціальної сфери на білінгвальній основі: актуалізація соціальних проблем; збільшення кількості державних та недержавних альтернативних соціальних служб, які створюються та фінансуються іноземними інвесторами, місіями, фондами, що спричиняє потребу в білінгвальному професійному обміні та взаємодії; попит на даний вид професійної діяльності; зростання ринку пропозицій соціальних послуг; динаміка соціальних та освітніх потреб населення.

У результаті аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду професійної підготовки фахівців соціальної сфери визначено ефективні щодо білінгвальної підготовки фахівців моделі: рольову, контекстну, професійного взірця, соціальної взаємодії, інформаційну, персонологічну, різнорівневу модель Д. Кокса, охарактеризовано їх сутність та змістове наповнення.

У третьому розділі – "Моделювання процесу професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в умовах університету" – розглянуто загальні основи моделювання процесу професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі, охарактеризовано базові конструкти та представлено авторську структурно-функціональну модель досліджуваного процесу, спроектовано зміст, відповідні форми та методи такої підготовки.

У ході моделювання процесу професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі визначено основні вимоги до її розробки. Виділено усі конструкти, необхідні для її побудови (цільовий, концептуальний, мотиваційний, змістовий, діяльнісно-технологічний, результативно-коригуючий), які базуються на загальнодидактичних, лінгвістичних та спеціальних принципах навчання, загальнодидактичних та інноваційних формах організації, а також новітніх та класичних методах з урахуванням мети та завдань білінгвального навчання (рис. 1).

Авторська модель професійної підготовки майбутніх фахівців передбачає її реалізацію в чотири етапи.

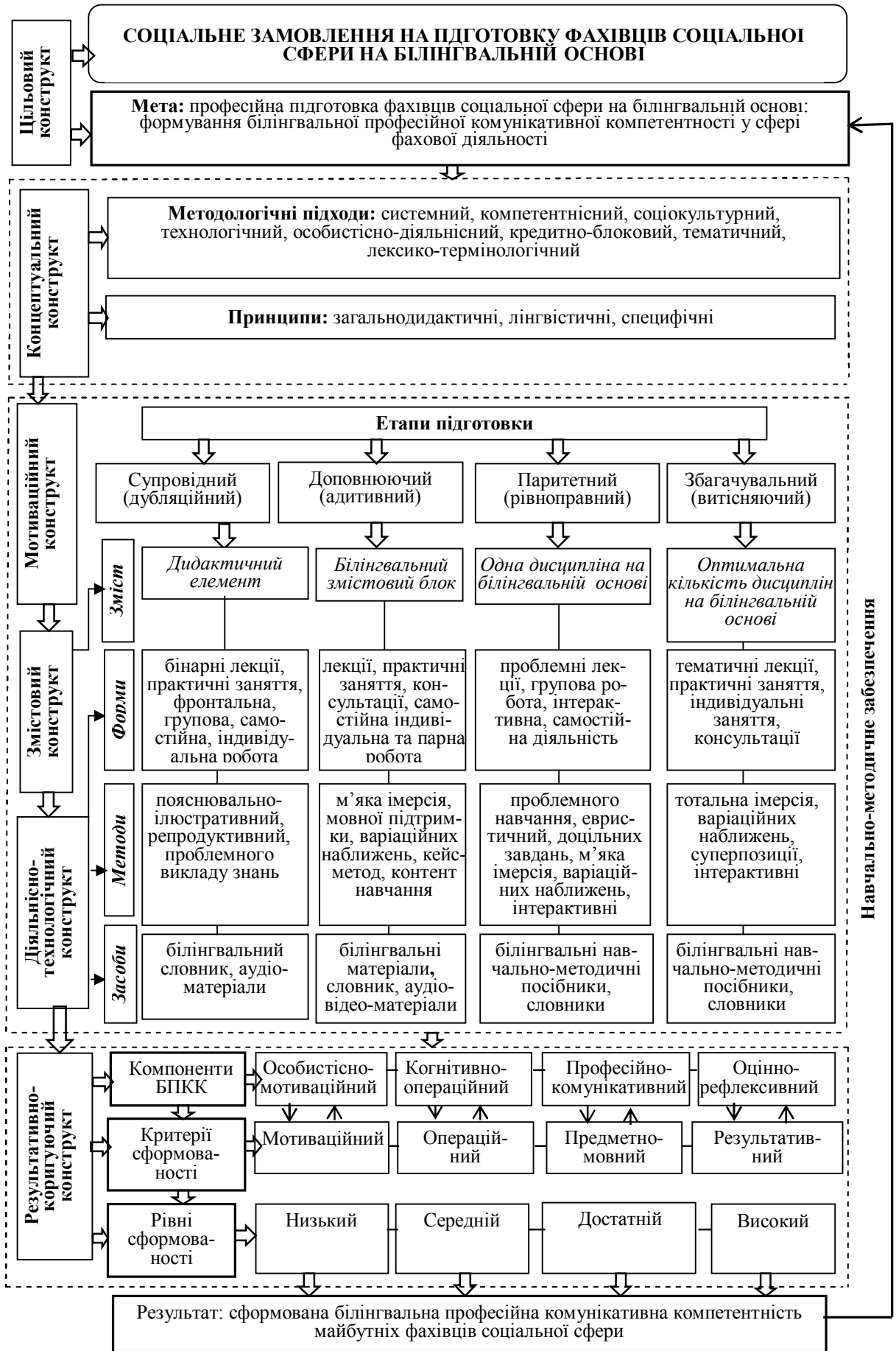

Рис. 1. Модель професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в університеті

Результатом її впровадження визначено білінгвальну професійну комунікативну компетентність, що складається з особистісно-мотиваційного, професійно-комунікативного, когнітивно-операційного та оцінно-рефлексивного компонентів, формування яких надає можливість студентам досягнути певного її рівня (адаптаційного, адитивного, рівноправного чи творчого). Діяльнісний аспект моделі характеризується поетапністю її реалізації. З дидактично-методичної точки зору вона є варіативною щодо використання рідної та іноземної мови в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі. Доведено, що впровадження інноваційних активних методів навчання майбутніх фахівців соціальної сфери забезпечує узгодженість результатів соціальної взаємодії з потребами всіх цільових груп клієнтів, передбачає формування як лінгвістичних комунікативних, так і професійних комунікативних компетентностей, зростання особистісної мотивації до навчання, удосконалення пізнавальних умінь і навичок, зв'язок змісту професійного навчання у закладі вищої освіти з потребами сучасного ринку праці.

У четвертому розділі – "Методика реалізації моделі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в умовах університету" – охарактеризовано методика реалізації авторської моделі та окреслено специфіку розробки відповідного навчально-методичного забезпечення.

Доведено, що методика реалізації моделі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі у ЗВО забезпечується ієрархічними зв'язками між її елементами, починаючи з введення білінгвально-дидактичного елемента у зміст дисциплін циклу професійної та практичної підготовки на першому-другому році навчання, переходу на третьому-четвертому році навчання до викладання білінгвальних змістових блоків дисциплін циклу професійної та практичної підготовки та до викладання 1-2-х дисциплін цього циклу іноземною мовою на п'ятому-шостому році навчання. Завершується процес викладанням оптимальної кількості дисциплін циклу професійної та практичної підготовки іноземною мовою.

Запропоновано авторську методика обрахунку оптимальної кількості дисциплін циклу професійної та практичної підготовки для білінгвального викладання, що ґрунтується на одному із методів статистичної теорії навчання, який потребує мінімальної початкової інформації (оскільки особливі початкові дані в умовах дослідження не є відомими, а йдеться лише про кількість дисциплін циклу професійної та практичної підготовки та кількість годин в бюджеті навчального часу) та базується на наступних складових: Великому

принципі подвійності, законі єдності і боротьби протилежностей, системі Янь-Інь і принципі "золотого перетину".

Для реалізації моделі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі відповідно визначених етапів розроблено й апробовано спеціальне навчально-методичне забезпечення.

На першому (супровідному) етапі білінгвального навчання у ЗВО головним структурним компонентом професійної підготовки фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі визначається *білінгвально-дидактичний елемент*, який репрезентується у змісті іноземної мови (у вигляді терміну чи термінологічного словосполучення) та дисциплін циклу професійної та практичної підготовки. Загальнонаукова спрямованість змісту навчання має соціокультурний характер. Основними формами організації навчання визначено бінарні лекції, бінарні практичні заняття, консультації. Використано традиційні загальнодидактичні (репродуктивний; пояснювально-ілюстративний) та розвивальні (виконання індивідуальних, парних тренувальних вправ, евристичні бесіди, метод "мозкового штурму", дискусія, диспут, рольові, ділові ігри, круглий стіл, навчальні тренінги) методи навчання. Для цього етапу білінгвального навчання розроблено "Понятійно-термінологічний білінгвальний словник: соціальна сфера / Terminology Bilingual Dictionary: Social Sphere", який вміщує найбільш поширені поняття і категорії соціальної педагогіки та соціальної роботи як базових дисциплін соціальної сфери рідною мовою з перекладом та тлумаченням цих термінів іноземною (англійською) мовою. До словника також увійшов короткий граматичний довідник з англійської мови та словник-розмовник найпоширеніших наукових кліше та виразів.

Основною одиницею змісту другого (доповнюючого) етапу професійної підготовки на білінгвальній основі визначено *білінгвальний змістовий блок*, який об'єднує фахові і комунікативні компоненти з діяльнісним боком навчання, як результат – моносистемні знання трансформуються у полісистемні інтегративні. Основний акцент у змісті надається додатковим знанням з дисциплін циклу професійної та практичної підготовки, що викладаються іноземною мовою. Формами організації навчання на відповідному етапі визначено лекційний спецкурс, практичні заняття, консультації, інтерактивну діяльність викладачів і студентів, самостійну роботу. Виокремлено низку спеціальних методів білінгвального навчання: м'яка імерсія, методи мовної підтримки (візуальні, опорні, когнітивні) і прийомів ("включення в мову", "місток-підказка", "перемикання коду"), реалізація яких забезпечує ефективний розвиток фахових комунікативних умінь та навичок.

Для другого етапу білінгвального навчання розроблено білінгвальні змістові блоки, які увійшли до всіх дисциплін циклу професійної та практичної підготовки у V-VIII семестрах навчання як додаткові. Білінгвальний змістовий блок складається з *основної частини* у вигляді методичної розробки кількох білінгвальних лекційних занять та орієнтовного переліку теоретичних та практичних завдань (українською та англійською мовами) і *додаткової*, до якої входять граматичний довідник з англійської мови та українсько-англійський термінологічний словник (соціальна сфера).

Одиницею змісту третього (паритетного) етапу визначено *фахову дисципліну іноземною мовою*, спрямованість змісту – пізнавально-навчальна у межах обраної навчальної дисципліни. До ефективних форм організації навчання віднесено проблемні лекції, практичні заняття, консультації, інтерактивну діяльність студентів, самостійну роботу. Окрім загальнодидактичних та спеціальних методів білінгвального навчання обґрунтовано ефективність інтерактивних та інноваційних методів: інтерактивних презентацій, дискусій іноземною мовою, "мозкової атаки", навчальних тренінгів, творчих завдань, моделювання ситуацій, відеолекторіїв, кейс-методу; інноваційних методів: варіаційних наближень, методу "соціальних Інтернет-мереж", "суперпозиції".

Основною одиницею змісту четвертого (збагачувального) етапу професійної підготовки на білінгвальній основі визначено *дисципліни іноземною мовою*. Спрямованість змісту – наукова в межах обраних до вивчення іноземною мовою дисциплін циклу професійної та практичної підготовки. До ефективних форм організації навчання віднесено тематичні лекції, практичні заняття, консультації, індивідуальні заняття, інтерактивну діяльність студентів, самостійну роботу (з навчальною літературою, науковими текстами, виконання тренувальних вправ, вирішення соціально-педагогічних задач). Ефективними методами для відповідного етапу визначено ті само методи, що і для третього етапу зазначеного навчання.

Для третього та четвертого етапів білінгвального навчання (викладання дисциплін циклу професійної та практичної підготовки іноземною мовою) розроблено білінгвальні навчально-методичні посібники, які, окрім словника соціально-педагогічного спрямування з перекладом термінів рідною мовою, містять теоретичну частину, де представлено особливості перекладу наукової літератури (граматичні та лексичні основи перекладу, поради з практики перекладу наукової літератури та правила використання словників і довідників).

Основний курс посібника складається з розгорнутого тексту лекцій рідною мовою, анотації іноземною (англійською) мовою, теоретичних запитань для

самоконтролю, професійно-орієнтованих завдань з певної теми іноземною мовою, тестових завдань для перевірки засвоєння матеріалу. Для підвищення ефективності слухового сприйняття та створення мовного середовища під час самостійної роботи, навчальні посібники забезпечено аудіодисками з відповідними навчальними матеріалами.

У п'ятому розділі – "Експериментальна перевірка ефективності реалізації моделі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в умовах університету"– обґрунтовано програму та організацію експериментальної роботи, проаналізовано стан професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі, визначено етапи впровадження авторської моделі, узагальнено методика її реалізації в умовах університету, окреслено перспективи розвитку професійної підготовки у визначеному напрямі.

З'ясовано, що в межах функціонування моделі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі таке предметно-орієнтоване навчання слугує засобом засвоєння соціально-педагогічних знань. Доведено, що зміст білінгвального навчання є результатом міждисциплінарного синтезу фахових, мовних, соціокультурних елементів, представлених різними одиницями складності на різних етапах навчання. Важливою особливістю функціонування моделі професійної підготовки фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі визначено різноманітність співвідношення рідної та іноземної мови.

Генеральна сукупність дослідження: студенти закладів вищої освіти України спеціальності "Соціальна робота"/"Соціальна педагогіка"; науково-педагогічні працівники профільних кафедр; роботодавці майбутніх фахівців соціальної сфери. *Вибіркова сукупність дослідження:* 1094 респонденти, з них: 990 респондентів – студенти 5-6 курсів денної форми навчання спеціальності "Соціальна педагогіка", "Соціальна робота"; 43 респонденти – науково-педагогічні працівники фахових кафедр; 61 респондент – потенційні роботодавці майбутніх фахівців соціальної сфери; 441 – студент (пілотне опитування); 549 студентів – констатувальний та формувальний етапи педагогічного експерименту (232 особи – контрольна група, 241 особа – експериментальна група, 76 осіб – констатувальний етап). *Спосіб формування вибірки:* суцільна гніздова.

У результаті пілотного опитування, спрямованого на визначення стану професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі, з'ясовано про вимоги роботодавців до рівня професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, потребу у білінгвальних фахівцях. Виявлено позитивне ставлення студентів до викладання дисциплін циклу

професійної та практичної підготовки білінгвально, їх обізнаність у цій сфері, розуміння подальших перспектив за умови вивчення визначених дисциплін білінгвально. З'ясовано про зацікавленість науково-педагогічних працівників кафедр до викладання дисциплін зазначеного циклу білінгвально за відповідних умов забезпечення даного процесу.

Засвідчено, що замовники на фахівців соціальної сфери (роботодавці) (96,34%), студенти (73,92%) й науково-педагогічні працівники (100%) добре обізнані з поняттям "білінгвальне навчання", усвідомлюють переваги вивчення дисциплін циклу професійної та практичної підготовки білінгвально, розуміють актуальність і потребу у білінгвальних галузевих фахівцях. Більшість опитаних студентів (70,37%) та науково-педагогічних працівників (64,46%) вважають доцільним білінгвальне вивчення (викладання) дисциплін окресленого циклу, засвідчують готовність до викладання (науково-педагогічні працівники) та навчання (студенти) дисциплін циклу професійної та практичної підготовки білінгвально, а більшість роботодавців (63,93%) виражають потребу у білінгвальних фахівцях для виконання міжнародних проектів та внутрішньої діяльності.

Відповідно до обґрунтованої логіки дослідження обрано *критерії* вимірювання рівня білінгвальної професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери (мотиваційний, операційний, предметно-мовний та результативний) та обґрунтовано їх змістове наповнення. Охарактеризовано низький, середній, достатній та високий рівні білінгвальної професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери та методи їх діагностики.

На констатувальному етапі експерименту визначено вихідний рівень білінгвальної професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери та виділено основні тенденції його розвитку. Виявлено, що 25,64% учасників експериментальної групи та 25,68% досліджуваних контрольної групи володіють високим рівнем білінгвальної професійної комунікативної компетентності як інтегральної якості, її особистісно-мотиваційної, когнітивно-операційної, професійно-комунікативної, оцінно-рефлексивної складових. 21,79% ЕГ та 21,62% КГ мають достатній рівень білінгвальної професійної комунікативної компетентності; 25,00% ЕГ та 23,65% КГ мають середній рівень білінгвальної професійної комунікативної компетентності та 27,56% ЕГ і 29,05% КГ мають низький рівень білінгвальної професійної комунікативної компетентності, який як і середній, характеризується сформованістю лише деяких її складових.

До важливої тенденції, за результатами діагностики, віднесено великий відсоток респондентів, які мотивовані лише на отримання диплома (ЕГ –

41,03%; КГ – 37,83%), що свідчить про низький рівень мотивації до професійного зростання. Якість знань студентів із дисциплін циклу професійної підготовки становить у ЕГ – 80,26%, а у КГ – 78,95%, що свідчить про високий рівень знань при підсумковому контролі. У вирішенні ситуаційних задач професійного змісту іноземною мовою, студенти (ЕГ – 38,46%; КГ – 37,84%) продемонстрували низький рівень знань, що унеможлиблює їх використання іноземною мовою. Водночас, майже половина респондентів (ЕГ – 61,45%; КГ – 59,44%) продемонстрували високий та достатній рівень рефлексивності, що засвідчило їх спроможність оцінити актуальність та доцільність для професійного зростання професійної підготовки на білінгвальній основі.

На формуальному етапі експерименту апробовано методику щодо вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери шляхом упровадження авторської моделі та відповідних форм і методів. В експериментальній групі респондентів спостерігається позитивна динаміка рівня білінгвальної професійної комунікативної компетентності: на високому рівні – з 25,64% до 32,69%; на достатньому – з 21,79% до 33,97%; та відповідно спаду на середньому – з 25,00% до 18,59%; на низькому – з 27,56% до 14,74%, що підтверджує ефективність запропонованих у моделі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі форм і методів навчання. У контрольній групі також спостерігається деяке зростання рівнів білінгвальної професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, але воно має менш значущий характер: на високому рівні – з 25,68% до 26,35%; на достатньому – з 21,62% до 28,38%; на середньому – з 23,65% до 24,32%; та спаду на низькому – з 29,05% до 20,95% учасників (табл. 1, 2; рис. 2).

Таким чином, експериментальним шляхом доведено ефективність реалізації авторської моделі та методики професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в університеті, що відображається у зростанні кількості студентів, рівень сформованості білінгвальної професійної комунікативної компетентності яких характеризується як високий та достатній.

Отже, припущення, покладене в основу дослідження, підтверджено: якість професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти, рівень їх компетентності та мотивації до кар'єрного зростання підвищується за умови впровадження в діяльність закладів вищої освіти авторської моделі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі.

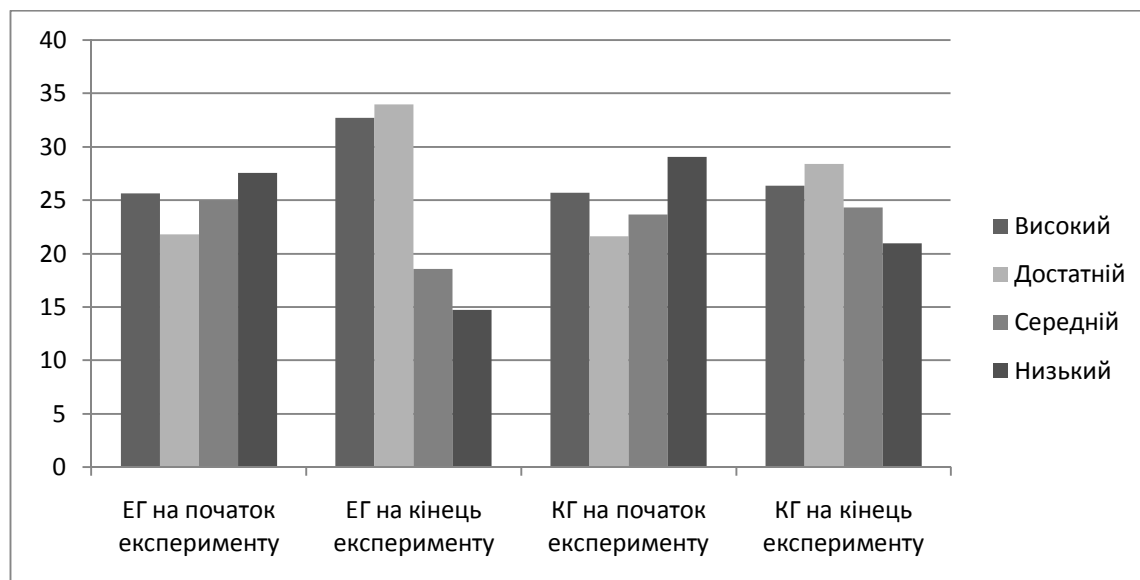

Рис.2. Результати експериментальної роботи з формування білінгвальної професійної комунікативної компетентності студентів на початок та кінець експерименту

Статистичну перевірку результатів дослідження здійснено за допомогою критерію Пірсона χ^2 , багатомірного дисперсійного аналізу, параметричних та непараметричних методів порівняння експериментальних даних з використанням програмного забезпечення SPSS Statistics (версія 17.0), Microsoft Excel.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду професійної підготовки на білінгвальній основі та запропоновано новий підхід до вирішення актуальної наукової проблеми – підвищення професійної компетентності у процесі навчання майбутніх фахівців соціальної сфери. Результати теоретико-експериментальної роботи підтвердили правомірність висунутої гіпотези, а реалізовані завдання дослідження дали можливість сформулювати наступні висновки:

1. У результаті теоретичного аналізу проблеми охарактеризовано методологічні засади білінгвальної професійної підготовки фахівців у педагогічній науці та практиці діяльності вищої школи, що передбачало її розгляд на трьох рівнях наукового пошуку: загальнонауковому (системний підхід), науково-градієнтному (особистісно-діяльнісний, компетентнісний, соціокультурний, технологічний підходи), лінгвістичному (кредитно-блоковий, тематичний (тезаурусний), лексико-термінологічний підходи). Реалізація кожного із підходів знайшла відображення у методиці впровадження моделі

професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі. Виокремлено головні принципи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в умовах університету: *загальнодидактичні* (професійно-діяльнісної спрямованості, особистісної орієнтації, проблемності навчання, особистісно-продуктивної навчальної діяльності, навчальної взаємодії, новизни); *лінгвістичні* (полікультурності, комунікативності, мовленнєво-мислительної активності, комунікативної функціональності та ситуативності); *специфічні* (семантизації інформації, раціональності та оптимальності, використання іноземної мови як засобу пізнання, міжпредметних зв'язків, спрямованості білінгвального навчання на оволодіння навчальними дисциплінами циклу професійної та практичної підготовки, суб'єктного професіоналізму).

2. У процесі наукового пошуку визначено сутність, структуру, критерії та показники сформованості білінгвальної професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. Білінгвальну професійну комунікативну компетентність визначено як здатність особи ефективно виконувати професійні обов'язки з можливістю виконання функцій комунікації, документоведення, наукової діяльності та професійного саморозвитку й самовдосконалення як рідною, так і іноземною мовами. Охарактеризовано її основні компоненти: особистісно-мотиваційний (мотивація особистості до навчання, спрямованість її подальшої діяльності); когнітивно-операційний (поєднання знань професійного та лінгвістичного характеру); професійно-комунікативний (володіння студентом спеціальними та загальними компетентностями білінгвально) та оцінно-рефлексивний (здатність майбутнього фахівця до прогнозування й адекватної оцінки своїх дій та їх результату, а також до оцінки своєї підготовленості до професійної діяльності з точки зору рівня білінгвальної професійної комунікативної компетентності). Визначено основні критерії формування відповідної компетентності: мотиваційний, операційний, предметно-мовний та результативний. Доведено, що білінгвальна професійна комунікативна компетентність фахівців соціальної сфери може бути сформована, відповідно до виділених критеріїв на чотирьох рівнях: адаптаційному (низькому), адитивному (середньому), рівноправному (достатньому) та творчому (високому).

3. Обґрунтовано теоретичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі. На основі аналізу вітчизняних та зарубіжних моделей професійної підготовки фахівців соціальної сфери виокремлено моделі, які уможливають білінгвальну підготовку фахівців: рольову, контекстну, професійного взірця, соціальної взаємодії, інформаційну, персонологічну, рівневу (за Д. Коксом). Охарактеризовано

чинники, які впливають на потребу професійної підготовки кадрів для соціальної сфери на білінгвальній основі: зростання соціальних проблем, збільшення кількості державних та недержавних альтернативних соціальних служб, необхідність білінгвального професійного обміну та взаємодії, попит на даний вид професійної діяльності, зростання ринку пропозицій соціальних послуг, динаміка соціальних та освітніх потреб населення.

4. Розроблено структурно-функціональну модель професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі. Охарактеризовано її основні компоненти: цільовий, концептуальний, мотиваційний, змістовий, діяльнісно-технологічний, результативно-коригуючий. Спроековано зміст професійної підготовки майбутніх фахівців на білінгвальній основі, який є міждисциплінарним синтезом фахових, мовних, соціокультурних елементів, представлений різними одиницями складності на різних етапах навчання. Обґрунтовано форми організації роботи студентів під час проведення занять на білінгвальній основі: фронтальна робота, групова, парна, самостійна (з навчальною літературою, науковими текстами, виконання тренувальних вправ, вирішення соціально-педагогічних задач), бінарні й тематичні лекції, тематичний спецкурс, бінарні практичні заняття, інтерактивна діяльність студентів, консультації.

Окрім традиційних загальнодидактичних методів, визначено низку спеціальних методів і прийомів білінгвального навчання – м'яка імерсія, методи мовної підтримки (візуальні, опорні, когнітивні), а також інтерактивні та інноваційні методи – інтерактивні презентації, дискусії іноземною мовою, "мозкова атака", навчальні тренінги, моделювання ситуацій, відеолекторії, кейс-метод; варіаційних наближень, метод "соціальних Інтернет-мереж", "суперпозиції"; спеціальні прийоми – "включення в мову", "місток-підказка", "перемикання коду".

5. Обґрунтовано методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі. Зазначено про необхідність здійснення професійної підготовки майбутніх фахівців, згідно розробленої моделі, у чотири етапи: супровідний – 1-4 семестри навчання, доповнюючий 5-8 семестри навчання, паритетний – 1-2 семестри магістратури та збагачувальний – 3-й семестр магістратури. Доведено, що методика реалізації авторської моделі забезпечується ієрархічними зв'язками між її елементами: від найпростішого (введення білінгвально-дидактичного елемента у дисципліни циклу професійної та практичної підготовки на першому-другому році навчання) до поступового ускладнення (переходу на третьому-четвертому році навчання до викладання білінгвальних змістових блоків дисциплін циклу професійної та практичної підготовки) та подальшого переходу до викладання

1-2-х дисциплін цього циклу іноземною мовою на п'ятому-шостому році навчання. Завершується повний цикл навчання викладанням оптимальної кількості дисциплін циклу професійної та практичної підготовки іноземною мовою під час останнього року підготовки фахівців. Важливою особливістю функціонування моделі професійної підготовки фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі визначено різноманітність співвідношення рідної та іноземної мов у процесі білінгвального навчання.

6. Для реалізації моделі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі розроблено і впроваджено спеціальне навчально-методичне забезпечення: на першому етапі – понятійно-термінологічний білінгвальний словник, який передбачає введення відповідних термінів білінгвально (до словника також внесено короткий граматичний довідник англійською мовою та словник-розмовник найпоширеніших наукових кліше та виразів); на другому – білінгвальні змістові блоки у вигляді методичної розробки кількох білінгвальних лекційних занять та орієнтовний перелік теоретичних та практичних завдань (українською та англійською мовами) та додаткову: граматичний довідник з англійської мови та українсько-англійський термінологічний словник (соціальна сфера). Для третього та четвертого етапів, на яких передбачається викладання дисциплін циклу професійної та практичної підготовки іноземною мовою, – білінгвальні навчально-методичні посібники, які окрім словника соціально-педагогічного спрямування містять теоретичну частину, що характеризує особливості перекладу наукової літератури. Основний курс посібника складається із розгорнутого тексту лекцій рідною мовою та анотації іноземною (англійською) мовою, а також теоретичних запитань для самоконтролю та професійно-орієнтованих завдань із заданої теми (іноземною мовою), а також тестових завдань для перевірки засвоєння матеріалу.

7. У результаті експериментальної перевірки ефективності реалізації моделі за допомогою поетапної методики професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в умовах університету засвідчено її результативність. На формуальному етапі експерименту відбулися зміни в системі професійної підготовки учасників експериментальної групи через упровадження авторської моделі та описаних у ній форм і методів професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі. У показниках експериментальної групи простежується динаміка зростання рівня білінгвальної професійної комунікативної компетентності за її чотирма компонентами: особистісно-мотиваційним (з 43,59% до 47,44%), когнітивно-операційним (з 51,31% до 74,36%), професійно-комунікативним (з 33,33% до 71,79%) та оцінно-рефлексивним (з 61,45% до 71,66%). Виявлено незначне

зростання рівня білінгвальної професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери у контрольній групі (з 47,3% до 54,73%). Отже, гіпотеза про якість професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти, рівень їх професійної компетентності та мотивацію до кар'єрного зростання за умови впровадження в діяльність ЗВО авторської моделі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі, підтвердилася.

Викладені в дисертації висновки не вичерпують усіх аспектів дослідження. Подальшої розробки потребують проблеми: адаптації авторської моделі професійної підготовки на білінгвальній основі відповідно до рівня підготовленості різних категорій студентів; контролю та сертифікації знань в умовах білінгвального навчання; підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, які є учасниками процесу професійної підготовки на білінгвальній основі; компаративний аналіз професійної підготовки майбутніх фахівців на білінгвальній основі у вітчизняних та закордонних закладах вищої освіти.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях автора:

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Ситняківська, С. М., 2018. *Теорія і методика підготовки фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в умовах університету*: [монографія]. Житомир: Вид. О.О. Євенок, 524 с.

2. Ситняківська, С. М., 2018. *Технологія організації білінгвальної професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах університету. Сучасні соціальні технології в освіті* : колективна монографія. [[кол. авт.] за заг. ред. Наталії Сейко]. Житомир: Вид. О. О. Євенок.

3. Ситняківська, С. М., 2011. Особливості білінгвальної підготовки магістрів соціальної педагогіки в Житомирському державному університеті імені Івана Франка. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. № 57, с. 88–92.

4. Ситняківська, С. М., 2012. Історико-педагогічна ретроспектива проблеми становлення білінгвальної освіти у вищих навчальних закладах України. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. № 61, с. 121–127.

5. Ситняківська, С. М., 2018. Білінгвальні засади моделі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах університету. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Серія: педагогічні науки, Вип. 39, с. 181–187.

6. Ситняківська, С.М., 2012. До питання формування оптимальної системи білінгвального навчання у вищому навчальному закладі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. № 65, с. 85–88.

7. Ситняківська, С. М., 2013. Деякі аспекти впровадження активних методів білінгвального навчання при підготовці магістрів із соціальної педагогіки. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького*. Серія: педагогічні та психологічні науки, № 1(66), с. 257–268.

8. Ситняківська, С. М., 2013. Білінгвальне навчання як інноваційна технологія підготовки фахівців із соціальної педагогіки. *Соціальна робота в Україні: теорія та практика*. № 1-2, с. 57– 66.

9. Ситняківська, С. М., Хливнюк, М. Г., 2014. Особливості впровадження білінгвального навчання у технічних навчальних закладах України. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. № 6 (78), с. 167–172.

10. Ситняківська, С. М., 2015. Дослідження ставлення студентів соціально-психологічного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка до викладання фахових дисциплін білінгвальним способом. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. № 1 (79), с. 134–138.

11. Ситняківська, С. М., 2015. Теоретико-методологічні засади формування білінгвальної професійної компетентності майбутніх фахівців із соціальної педагогіки. *Науковий журнал СумДПУ імені А.С. Макаренка*. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. № 5 (49), с. 363–372.

12. Ситняківська, С. М., 2016. Технологія організації білінгвального навчання фахівців соціальної сфери фаховим дисциплінам у вищому навчальному закладі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. № 1(83), с. 135–142.

13. Ситняківська, С. М., 2016. Моделі та зміст професійної підготовки фахівців соціальної сфери як основа білінгвальної професійної підготовки. *Збірник наукових праць "Педагогічні науки"*. Херсон, Вип. LXXII, Том 1, с. 149–153.

14. Ситняківська, С.М., 2016. Головні принципи білінгвальної професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. *Нові технології навчання: наук.-метод.зб.* Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Вип. 89, Частина 1, с. 208–214.

15. Ситняківська, С. М., 2017. Структура та зміст методичної системи білінгвальної професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

Збірник наукових праць "Педагогічні науки". Херсон, Вип. LXXV, Том 3, с. 143–148.

16. Ситняківська, С. М., 2017. Розробка навчально-методичного забезпечення білінгвальної професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*: науковий журнал. Педагогічні науки, Вип. 3(89), с. 135–142.

17. Ситняківська, С. М., 2017. Білінгвальне навчання як один із факторів підвищення професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. *Збірник наукових праць "Педагогічні науки"*. Херсон, Вип. LXXVII, Том 2, с. 109–113.

18. Ситняківська, С. М., 2018. Характеристика базових конструктивів моделі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. Педагогічні науки : зб.наук.пр., № 3 (62), Т. 2, с. 303–308.

19. Ситняківська, С. М., 2018. Розвиток білінгвальної професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах білінгвального навчання. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля*. Серія "Педагогіка і психологія". Педагогічні науки, № 2 (16), с. 273–278.

20. Ситняківська, С. М., 2018. Моделі та зміст професійної підготовки фахівців соціальної сфери як основа професійної підготовки на білінгвальній основі. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій*. Вип. 7, Т. 2, с. 104–107.

21. Ситняківська, С. М., 2018. Специфіка підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у вітчизняній вищій школі як чинник білінгвальної професійної підготовки. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*: науковий журнал. Педагогічні науки, Вип. 4 (95), с. 195–200.

22. Ситняківська, С. М., 2018. Позитивні аспекти та ризики, які виникають у процесі професійної підготовки на білінгвальній основі в умовах університету. *Збірник наукових праць "Педагогічні науки"*. Херсон, Вип. LXXXIV, Том 1, с. 155–159.

23. Ситняківська, С. М., 2019. Концепт білінгвізму у категоріальному полі теорії і методики професійної освіти. *Наукові записки кафедри педагогіки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Вип. 44, с. 287–299.

24. Ситняковская, С. М., 2013. Билингвальное обучение как необходимым фактор эффективной подготовки будущих специалистов в условиях поликультурности современного мира. *Материалы международной научно-*

практической конференции "Наука и образование в современном мире". Караганды: РИО "Болашак – Баспа", Том 4, с. 310–314.

25. Sytnyakovska, S., 2016. Bilingual Education of Social Sphere Specialists in Ukraine (the case of Zhytomyr Ivan Franko State University). *"Edukacja Międzykulturowa"*. nr 5, Wydawnictwo Adam Marszałek, pp. 65–77.

26. Sytnyakovska, S., 2017. Innovative Model Of Future Social Specialists Training On A Bilingual Basis. *International Journal of New Economics and Social Sciences*. International Institute of Innovation "Science-Education-Development" in Warsaw, Poland. [online]. № 2 (6), pp. 331–340. Режим доступу : <http://www.ijoness.com>. [Дата звернення 17 жовтня 2017].

27. Sytnyakovska, S., 2018. Perspectives of the Development of Bilingual Education in Ukrainian Higher Educational Institutions. *International Journal of New Economics, Public Administration and Law*. (IJOURNAL). [online]. Varna-Świnoujście, № 1 (1), pp. 192–201. Режим доступу : <http://www.ijoness.esy.es>. [Дата звернення 01 вересня 2018].

28. Sytnyakovska, S., 2018. Bilingual Education of Future Social Pedagogues as a Guarantee of Their Professional Mobility. *Studia Pedagogica Ignatiana*. Krakow, Poland. Vol. 21 (3), pp. 39–53.

Методичні, довідкові видання

29. Ситняківська, С. М., Сейко, Н. А., 2012. *Актуальні проблеми соціальної педагогіки (Topical Issues of Social Pedagogics)* : навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.

30. Ситняківська, С. М., Сейко, Н. А., 2014. *Актуальні проблеми соціальної педагогіки (Topical Issues of Social Pedagogics)* : навчально-методичний посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. [під грифом МОН України]. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.

31. *Понятійно-термінологічний білінгвальний словник: соціальна педагогіка (Terminology Bilingual Dictionary)*, 2014. Автори-укладачі: С. Ситняківська, І. Літяга; за заг. ред. проф. Н. Сейко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.

32. *Понятійно-термінологічний білінгвальний словник: соціальна педагогіка (Terminology Bilingual Dictionary)*, 2015. Автори-укладачі: І. Літяга, С. Ситняківська; за заг. ред. проф. Н. Сейко. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.

33. *Понятійно-термінологічний білінгвальний словник: соціальна сфера (Terminology Bilingual Dictionary)*, 2016. Автори-укладачі: І. Літяга, С. Ситняківська; за заг. ред. проф. Н. Сейко. Вид. 3-є, перероб. і доп. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.

34. Ситняківська, С. М., 2017. *Білінгвальний змістовий блок з дисципліни "Соціальний супровід сім'ї" (Bilingual Content Unit on the Subject "Social Support of a Family")* : навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.

35. Ситняківська, С. М., 2017. *Білінгвальний змістовий блок з дисципліни "Соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки" (Bilingual Content Unit on the Subject "Socio-Pedagogical Prevention of a Delinquent Behavior")*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.

Список публікацій, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

36. Ситняківська, С. М., 2011. Проблема становлення білінгвальної освіти у вищих військових навчальних закладах України. *Тези доповідей VII міжнародної науково-практичної конференції "Військова освіта і наука: сьогоднішня та майбутня"*. Київ: ВІКНУ, с. 146–147.

37. Ситняківська, С. М., 2012. Білінгвальне навчання як чинник ефективної підготовки майбутніх фахівців. *Збірник статей міжнародної науково-практичної конференції "Наукова еліта у розвитку держав"*. Київ: НАУ, с. 181–187.

38. Ситняківська, С. М., 2012. Проблема становлення білінгвальної освіти у вищих навчальних закладах України. *Тези доповідей VII конференції "Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства"*. Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка. Суми: Ви-во СДПУ, с. 194–198.

39. Ситняківська, С. М., Хливнюк, М. Г., 2013. Активний проблемно-ситуаційний метод підготовки фахівців. *Тези доповідей XIV науково-методичної конференції "Система військової освіти України: досвід, сьогоднішня та перспективи розвитку"*. Житомирський військовий інститут ім. С. П. Корольова Національного авіаційного університету. Житомир: ЖВІ НАУ, с. 160–162.

40. Ситняківська, С. М., 2013. Білінгвальна освіта як інноваційна технологія вдосконалення мовної підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах України. *Тези доповідей XIV науково-методичної конференції "Система військової освіти України: досвід, сьогоднішня та перспективи розвитку"*. Житомирський військовий інститут ім. С. П. Корольова Національного авіаційного університету. Житомир: ЖВІ НАУ, с. 120–121.

41. Ситняківська, С. М., 2013. Білінгвальне навчання як чинник ефективної підготовки майбутніх фахівців в умовах інтеграції України у європейський простір. *Тези доповідей XVIII міжнародної науково-методичної конференції "Управління якістю підготовки фахівців"*. Одеська державна академія будівництва та архітектури. Одеса: ОДАБА, с. 225–226.

42. Ситняківська, С. М., 2014. Білінгвальне навчання як один із сучасних шляхів підготовки соціальних педагогів до роботи у полікультурних умовах. *Економіка та управління : аналіз, тенденції і перспективи розвитку* : [збірник наукових робіт]. Житомир: Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, с. 153–157.

43. Ситняківська, С. М., 2015. Теоретико-методологічні засади формування білінгвальної професійної компетентності майбутніх фахівців із соціальної педагогіки. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Том 2. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, с. 293–296.

44. Ситняківська, С. М., 2016. Білінгвальне навчання в системі неперервної освіти як чинник ефективної підготовки майбутніх фахівців. *Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад* : зб. наук. праць матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції. Національний авіаційний університет. Київ: НАУ, с. 221–224.

45. Ситняківська, С. М., 2018. Білінгвальна професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери у вищому навчальному закладі. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, с. 199–203.

46. Ситняківська, С. М., 2018. Підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі. *Сучасні МEB: драйвери успіху та виклики розвитку*: Матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро: ДНУ, с. 165–168.

47. Ситняківська, С. М., 2018. Технологія підготовки фахівців з електроніки на білінгвальній основі. *Теорія та практика створення, розвитку та застосування високотехнологічних систем спеціального призначення з урахуванням досвіду антитерористичної операції* : XXII Всеукраїнська науково-практична конференція : тези доповідей. Житомир: ЖВІ, с. 346.

48. Ситняківська, С. М., Хливнюк, М. Г., 2018. Професійна підготовки фахівців з електроніки на білінгвальній основі в умовах університету. *Особистісне зростання: теорія і практика*. Збірник наукових праць за матеріалами III-ї Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної інтернет-конференції. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, с. 132–134.

49. Ситняківська, С. М., 2018. Білінгвальне навчання в системі вітчизняної вищої освіти як чинник ефективної підготовки майбутніх фахівців. *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку*. Збірник наукових

праць за матеріалами II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Бердянськ, с. 285–286.

50. Ситняківська, С. М., 2018. Інноваційна технологія підготовки галузевих фахівців на білінгвальній основі. *Ольвійський форум – 2018 : стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі* : XII міжнар. наук.-практ. конф. : тези доп. : Сталий розвиток університетської системи освіти. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, с. 3–5.

51. Sytnyakivska, S. M., 2018. Bilingual Education as One of the Factors of Increasing the Competitiveness of Future Professionals. *Imperatives of Civil Society Development in Promoting National Competitiveness* : 1-st International Scientific and Practical Conference, December 13-14, 2018. Batumi Navigation Teaching University, (Batumi, Georgia), pp. 233–236.

52. Ситняківська, С. М., 2018. Технологія білінгвального навчання професійних кадрів в умовах глобалізаційних процесів. *Децентралізація влади, проведення реформ в Україні. Сучасний стан та проблеми підготовки кадрів для об'єднаних територіальних громад* : матеріали II Міжнародної науково-методичної конференції 13-14 грудня 2018 р. Рівне: НУВГП, с. 182–183.

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дисертації

53. Ситняківська, С. М., 2013. Білінгвальне навчання як один із шляхів підготовки фахівців до роботи у полікультурних умовах. *Актуальні проблеми соціальної сфери* : [збірник наукових робіт викладачів і студентів]. (Вип. 2). Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, с. 205–208.

54. Ситняківська, С. М., 2016. Специфіка підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у вітчизняній вищій школі. *Актуальні проблеми соціальної сфери* : [збірник наукових робіт викладачів і студентів]. (Вип. 5). Житомир: Вид-во Житомир. дер. уні-ту ім. І. Франка, с. 150–153.

55. Ситняківська, С. М., Хливнюк, М. Г., 2016. Специфіка підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у вітчизняній вищій школі. *Модернізація українського суспільства в умовах євроінтеграції*: [збірник наукових робіт]. Житомир: Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, с. 103–108.

56. Ситняківська, С. М., 2017. Білінгвальний змістовий блок як необхідний компонент в умовах підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. *Актуальні проблеми соціальної сфери* : [збірник статей учнів, студентів і викладачів за результатами конкурсних і кваліфікаційних досліджень]. Вип. 7. Житомир: Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, с. 80–82.

57. Ситняківська, С. М., 2017. Соціальні інтернет-мережі у білінгвальному навчанні. *Каталог кращих практик і проектів організації неформальної освіти* :

[у навчальних закладах України; у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери [кол.авт.]]. Вип. 1. Житомир: Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, с. 55–58.

АНОТАЦІЇ

Ситняківська С.М. Теорія і методика підготовки фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в університетах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, – Житомир, 2019.

Дисертацію присвячено актуальній проблемі обґрунтування теоретичних і методичних засад підготовки фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в університетах, метою якої визначено розвиток білінгвальної професійної комунікативної компетентності.

Виокремлено найбільш ефективні в умовах розвитку білінгвальної професійної комунікативної компетентності підходи: загальнонаукові (системний), науково-градієнтні (компетентнісний, особистісно-діяльнісний, соціокультурний, технологічний) та лінгвістичні (кредитно-блоковий, лексико-термінологічний, тематичний).

Визначено головні принципи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в умовах університету: загальнодидактичні, лінгвістичні та специфічні. Доведено, що зазначені методологічні підходи та принципи сприяють поетапному розвитку білінгвальної професійної комунікативної компетентності майбутнього фахівця соціальної сфери.

Запропоновано авторську модель професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі, базовими конструктами якої є: цільовий, концептуальний, мотиваційний, змістовий, діяльнісно-технологічний, результативно-коригуючий. Охарактеризовано доцільність реалізації авторської моделі у чотири етапи (супровідний, доповнюючий, паритетний, збагачувальний), що надає можливість майбутнім фахівцям соціальної сфери у процесі навчання досягнення певного рівня білінгвальної професійної комунікативної компетентності. Критеріальну базу дослідження склали чотири групи критеріїв: мотиваційний, предметно-мовний, операційний, результативний. На основі виділених критеріїв виокремлено рівні сформованості білінгвальної професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери: низький, середній, достатній та високий.

Розроблено авторське навчально-методичне забезпечення, що реалізовано в межах педагогічного експерименту, який підтвердив ефективність розробленої моделі.

Результати дослідження впроваджено в практику діяльності закладів вищої освіти України.

Ключові слова: професійна підготовка, фахівці соціальної сфери, модель професійної підготовки, білінгвальна освіта, білінгвальне навчання, білінгвальна професійна комунікативна компетентність.

Ситняковская С.М. Теория и методика подготовки специалистов социальной сферы на билингвального основе в университетах. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко, – Житомир, 2019.

В диссертации впервые разработаны, научно обоснованы, экспериментально проверены и внедрены теоретические и методические основы подготовки специалистов социальной сферы на билингвальной основе в университетах.

Подтверждено, что целью профессиональной подготовки специалистов на билингвальной основе является развитие их билингвальной профессиональной коммуникативной компетентности. Среди проанализированных в рамках данного исследования подходов, были выделены наиболее эффективные в условиях развития билингвальной профессиональной коммуникативной компетентности: общенаучные (системный), научно-градиентные (компетентностный, личностно-деятельностный, социокультурный, технологический) и лингвистические (кредитно-блочный, лексико-терминологический, тематический).

На основании научно-теоретического анализа исследуемой проблемы систематизирован ее понятийно-категориальный аппарат и конкретизированы понятия, характеризующие сущность и специфику билингвизма в образовательной сфере, а также особенности предметно-ориентированного билингвального обучения, раскрывающие предмет исследования. Результаты исследования способствовали конкретизации понятий "билингвальное обучение" и "билингвальное образование". Введено понятие и сформулировано определение категории "билингвальная профессиональная коммуникативная компетентность", а также уточнено содержание понятия "предметно-ориентированный билингвизм". Выявлено, что развитие билингвального

обучения в отечественной образовательной сфере осуществляется через искусственный билингвизм субординативного типа.

Осуществлен анализ научного вклада отечественных и зарубежных ученых в сферу оптимизации профессиональной подготовки будущих специалистов социальной сферы на билингвальной основе, позволивший выделить наиболее приемлимые для отечественной системы высшего образования модели билингвального обучения – дублирующую, аддитивную, паритетную и развивающую.

Применительно к профессиональной подготовке будущих специалистов социальной сферы на билингвальной основе в условиях университета определены три основных блока принципов обучения: общедидактические, лингвистические и специфические.

Выделенные методологические подходы и принципы способствовали поэтапному развитию билингвальной профессиональной коммуникативной компетентности будущих специалистов социальной сферы. Их содержательной основой стала модель профессиональной подготовки будущих специалистов социальной сферы на билингвальной основе в условиях университета. К основным составляющим такой модели отнесены блоки: целевой, концептуальный, мотивационный, содержательный, деятельностно-технологический и результативно-корректирующий. Процесс внедрения и реализации модели представлен четырьмя этапами: сопроводительный, дополняющий, паритетный, обогащающий, на каждом из которых будущие специалисты социальной сферы достигают определенного уровня билингвальной профессиональной коммуникативной компетентности. Критериальная база исследования включает четыре группы критериев: мотивационный, предметно-языковой, операционный, результативный. На основе выделенных критериев были определены уровни сформированности билингвальной профессиональной коммуникативной компетентности будущих специалистов социальной сферы: низкий, средний, достаточный и высокий.

Научно-методические основы авторской модели реализованы в рамках педагогического эксперимента, который подтвердил эффективность разработанной модели.

Результаты исследования внедрены в практику деятельности высших учебных заведений Украины.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, специалисты социальной сферы, модель профессиональной подготовки, билингвальное образование, билингвальное обучение, билингвальная профессиональная коммуникативная компетентность.

Sytnyakivska S.M. The Theory and Methodology of Training Specialists in Social Sphere on a Bilingual Basis at Universities. – Qualifying scientific work. – Manuscript.

Dissertation for obtaining scientific degree of the doctor of pedagogical sciences on specialty 13.00.04 – theory and methods of professional education. – Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, 2019.

The dissertation is devoted to the theoretical and methodological principles of preparation of social sphere specialists on the bilingual basis at universities. It has been proved that the purpose of professional training of specialists on the bilingual basis is the development of their bilingual professional communicative competence.

The conceptual-categorical apparatus of the research was systematized and there were defined the concepts that characterize, firstly, the essence and specificity of bilingualism in the educational sphere, secondly, they cover the peculiarities of content and language integrated learning and, thirdly, reveal the subject of the research.

The concepts of "bilingual teaching" and "bilingual education" became more advanced, as well as the definition of "bilingual professional communicative competence" was proposed. The meaning of the concept "subject-oriented bilingualism" was specified. It was determined that the development of bilingual education in the domestic educational sphere is carried out through artificial bilingualism of subordinate type.

Among the range of approaches analyzed in this research the most effective in the process of the development of the bilingual professional communicative competence were singled out: general scientific (system approach), scientifically gradient (competence, personal-activity, sociocultural, technological) and linguistic (credit-block, terminological, thematic).

The main principles of the professional training of future social sphere professionals on the bilingual basis were distinguished, which were divided into three main blocks: general-didactic, linguistic and specific principles of bilingual education.

The allocated methodological approaches and principles promoted the gradual development of the bilingual professional communicative competence of a future social sphere specialist. Their content basis was the author's model of professional training of future social sphere specialists on the bilingual basis, the basic structural blocks of which have been defined as: target, conceptual, motivational, content, activity-technological, productive.

According to this model, the professional training of future specialists takes place in four stages (accompanying, complementary, parity, enriching), which enables them in the process of learning to achieve a certain level of the bilingual

professional communicative competence. The criteria basis of the research formed four groups of the criteria: motivational, language, operational and productive. Based on the selected criteria, the low, medium, sufficient and high levels of the bilingual professional communicative competence of future social sphere specialists have been singled out.

The scientific-methodical principles of realization of the author's model have been implemented within the pedagogical experiment, which confirmed the effectiveness of the developed model.

The results of the research have been introduced into the practice of higher educational institutions in Ukraine.

Key Words: professional training, social sphere specialists, model of professional training, bilingual training, bilingual education, bilingual professional communicative competence.